

Social Work & Education

©SW&E. 2023

УДК 364.01:316.6

DOI: 10.25128/2520-6230.23.2.3

Тетяна СЕМИГІНА,

докторка політичних наук,
професорка,
членкиня Національного
агентства кваліфікацій,
Київ, Україна;

semigina.tv@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5677-1785>**Ольга СТОЛЯРИК,**

докторка філософії із соціальної
роботи,
асистентка кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
Львів, Україна;

olha.stoliaryk@lnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1105-2861>**Статус статті:**

Отримано: березень 19, 2023

1-ше рецензування: квітень 09, 2023

Прийнято: травень 30, 2023

Столярик, О., Семигіна, Т. (2023). Кола пекла чи кола підтримки? (застосування концепції «людина в оточенні» у практиці соціальної роботи). *Social Work and Education*, Vol. 10, No. 2. pp. 178-194. DOI: 10.25128/2520-6230.23.2.3

КОЛА ПЕКЛА ЧИ КОЛА ПІДТРИМКИ? (ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «ЛЮДИНА В ОТОЧЕННІ» У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ)

Анотація. Сучасні тенденції розвитку клієнтоцентризованих підходів у соціальній роботі, які спираються на внутрішні ресурси клієнта та його сильні сторони, хоча й розглядають людину як експерта у власній життєвій ситуації та таку, яка здатна справлятися із життєвими викликами, зосереджують увагу на впливі середовища, в якому клієнт перебуває.

Ця розвідка ґрунтується на теоретичному аналізі концепції «людина в оточенні» та рефлексії досвіду використання інструментарію, що спирається на цю концепцію, у авторських структурованих інтервенціях, орієнтованих на розвиток сильних сторін клієнтів.

Проведений аналіз академічної літератури підтвердив, що «людина в оточенні», розвинена у 1980-х роках, залишається популярною концепцією екосистемної соціальної роботи. Вона пропонує розглядати досвід та життєву ситуацію клієнта крізь лінзи залежності від зовнішнього середовища. Оточення індивіда впливає на те, як він оцінює навколишню дійсність та процеси, що відбуваються у його житті, спосіб мислення, моделі поведінки у відповідь на труднощі. З погляду цієї концепції мета соціальної роботи полягає у розумінні потреб та проблем клієнтів через вивчення впливу навколишнього середовища, пошуку та оцінки ресурсності соціальних систем, які впливають на добробут клієнтів, роботи над їх зміцненням.

Концепція «людина в оточенні» використовується з метою отримання цілісного уявлення про вплив середовища на клієнтів, вона може застосовуватися як основа для практичних втручань, орієнтованих на насаження сильних сторін, що дозволяє чинити опір соціальному тиску, відстоювати власні інтереси та потреби, укріпити віру у власну спроможність. Досвід апробації технік, побудованих на концепції «людина в оточенні» дає підстави вести мову, що вони допомагають клієнтам осмислити свою залежність від систем середовища, виявити «токсичне оточення», усвідомити можливість контролю над власним життям, зміцнити віру у власні сили та здатність приймати рішення щодо бажаних стосунків у житті людини.

Ключові слова: людина в оточенні; екосистемна соціальна робота; оточення людини; мікросередовище; мережа підтримки; ресурси середовища.

ВСТУП

У сучасній соціальній роботі з індивідами, сім'ями, групами, громадами, а також під час розвитку та підтримки персоналу установ, що надають соціальні послуги, часто використовують підхід, орієнтований на сильні сторони (англ. – strength-based approach). Його ключова ідея полягає в тому, що будь-який клієнт вважається експертом у власній життєвій ситуації та володіє певною кількістю внутрішніх та зовнішніх ресурсів (сильних сторін), пошук та наснаження яких, дасть йому змогу самостійно долати життєві негаразди. Роль соціального працівника – у співпраці з клієнтом – оцінити наявні ресурси та співвіднести їх із загальним баченням розв'язання проблемної ситуації самим клієнтом. Підхід, орієнтований на сильні сторони, можна віднести до розвивальної парадигми соціальної роботи (Bellinger & Ford, 2022).

У закордонній літературі достатньо широко представлені як теоретичне обґрунтування підходу, орієнтованого на сильні сторони (Saleebey, 2012; Sanders & Munford, 2009), так і результати досліджень, що підтверджують ефективність його використання у роботі з різними групами клієнтів (Chandhok & Anand, 2020; Fransham & Blood, 2011; McDonald-Harker, Drolet & Sehgal, 2021). Практики соціальної роботи можуть скористатися з методологічних розробок, які містять інструменти та вправи для роботи (Department of Health and Social Care, 2019).

Український науковий і прикладний дискурс соціальної роботи не відзначається розмаїттям публікацій з цієї тематики. У наших попередніх матеріалах ми ознайомлювали читачів з принципами підходу, орієнтованого на сильні сторони (Столярик & Семигіна, 2022b), психологічними концепціями, які лежать в основі підходу (Столярик & Семигіна, 2022a), деякими техніками, які були апробовані нами у межах пілотних інтервенцій (Семигіна & Столярик, 2022). Для цієї статті ми обрали тему, що стосується негативного впливу на людину, котра наважилась на зміну певної неблагополучної ситуації в своєму житті, з боку її найближчого оточення, і розглядаємо її з урахуванням основних ідей концепції “людина в оточенні”. На важливості врахування впливу оточення на клієнта під час дизайну та впровадження інтервенцій, орієнтованих на сильні сторони клієнтів, наголошують такі сучасні дослідники, як Філіп Дубич (Dybicz, 2015), Кетрін Ван Уормер (Van Wormer, 2010) та ін.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні важливості протидії тиску та розширення позитивного спілкування для клієнтів соціальної роботи, а також в презентації відповідних технік, які пройшли апробацію під час впровадження інтервенцій, спрямованих на розвиток сильних сторін дорослих людей.

Дослідження здійснювалося шляхом тематичного аналізу наукових публікацій та рефлексії власного досвіду.

Для *аналізу наукових публікацій* було здійснено у GoogleScholar підбір літератури за пошуковими запитамі “person in environment”, “social work and social environment”, “eco-system model and strength-based approach”. До вибірки потрапили понад 3.5 тисячі наукових праць, однак з них відібрано 20 англomовних публікацій, які: (а) розкривають специфіку концепції “людина в оточенні”; (б) окреслюють практику використання цієї концепції у втручаннях соціальної роботи; (в) мають повнотекстові версії, до яких авторки отримали

доступ. Ці публікації доповнені власними матеріалами авторок (Кабаченко & Семигіна, 2004; Столярик & Семигіна, 2022а; Столярик & Семигіна, 2022б; Столярик & Семигіна, 2022с), переосмисленими крізь лінзи концепції «людина в середовищі».

Рефлексія власного досвіду включала осмислення використання відповідного інструментарію в авторських інтервенціях, розроблених на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони, для: (а) сімей, які виховують дітей з аутизмом (Столярик & Семигіна, 2022с); б) жінок, які живуть з ВІЛ і перебувають у складних життєвих обставинах (Гальчинська & Семигіна, 2017). Ці інтервенції передбачали комбінацію індивідуальної роботи (кейс-менеджмент) та роботу закритих груп, їх тривалість була орієнтовно три місяці. Апробація відбувалася у п'яти регіонах України в різний час.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Теоретичне обґрунтування концепції “людина в середовищі”

У 1980-х роках у закордонній соціальній роботі набула розвитку концепція “людина в оточенні” (англ. мовою – “person-in-environment”), яку відносять до системних або соціально-екологічних (Germain, & Gitterman, 1980; Siporin, 1980). Вона не втрачає своєї популярності і донині (Akesson, Burns & Hordyk, 2017; Houle. et al., 2018; Probst, 2013). Цьому сприяє поширення ідей соціального конструктивізму, згідно із якими становище людини значною мірою зумовлено соціальними чинниками середовища (Weiss-Gal, 2008) та самоідентифікацією під впливом цього середовища – як на макрорівні, так і на мікрорівні, тобто завдяки сприйняттю чи несприйняттю близького оточення (Zastrow & Kirst-Ashman, 2012). Водночас С'юзан Кемп (Kemp, 2009) звертає увагу на взаємність цього впливу та взаємоконструювання.

Айседора Хейр (Hare, 2004) описала концепцію “людина в оточенні” як організаційний принцип, який об'єднує безперервність втручань, починаючи з психотерапії чи клінічної соціальної роботи; проходження сімейної терапії, групової роботи, розширення прав і можливостей, ведення справ, посередництва, соціальних дій, адвокації та формування політики; і закінчуючи соціальним розвитком. Таке тлумачення видається надто широким, і в контексті нашого дослідження ми обмежуємось втручаннями на мікрорівні, які стосуються людини та її взаємодії з близьким оточенням.

Наразі ми поділяємо думку фундаторки психосоціального напрямку в соціальній роботі Флоренс Холліс (Woods & Hollis, 1990), що для здійснення ефективної роботи з клієнтами слід навчити їх долати «тиск з боку оточення в поточних життєвих ситуаціях». Такий напрям підтримки клієнтів передбачає роботу не з оточенням, а із самою людиною у межах «клінічної соціальної роботи» (Drisko & Grady, 2019), і крім застосування психологічних концепцій має спиратися на системні теорії. Адже саме ці теорії дають змогу зрозуміти як негативний вплив оточення, так і його ресурсність для позитивних змін у житті клієнта соціальної роботи. Психосоціальний підхід сприяє рефлексії клієнта щодо життєвої ситуації, власної поведінки та поведінки осіб, які є в його найближчому оточенні, специфіки впливу на клієнта середовища та стосунків, в яких він

перебуває з іншими людьми. На погляд Ф. Холліс, важливо залучати соціальні системи, які оточують клієнта або в межах яких він функціонує, як ресурсний капітал для посилення його стійкості перед життєвими випробуваннями, що співзвучне підходу, орієнтованому на сильні сторони клієнтів. Отже, у фокусі уваги соціальної роботи має бути посилення здатності клієнта будувати здорові ресурсні стосунки, розвиток вміння обмінюватися соціальними ролями, орієнтація на раціональний розподіл влади у відносинах з іншими, спільні цінності та життєві цілі, діяльність.

При плануванні інтервенцій, спрямованих на розвиток сильних сторін клієнтів, доцільно звернути увагу на такі складові теорії систем, як пошук ресурсів, прийняття та адаптація до змін у середовищі, посилення згуртованості системи, залучення підтримувальних мереж та включення клієнта у співпрацю із ними (Кабаченко & Семігіна, 2004; Столярик & Семігіна, 2022с).

Автор *екологічної системної моделі* – Урі Бронфенбреннер (Bronfenbrenner, 1992) виокремив п'ять базисних систем, на рівні яких функціонує індивід: індивідуальна (особистісна), мікро-, мезо-, екзо- та макросистемах. Кожна із систем впливає на індивіда, а індивід і собі впливає на системи. Одним із вирішальних чинників є те, як людина сприймає себе в цих системах, який вплив вони на неї мають (Darling, 2007; Healy, 2022).

Втручання соціальної роботи зосереджуються на тих взаємодіях клієнта з його оточенням, що призводять до труднощів та негараздів. Клієнт та оточення, самі по собі, не розглядаються як “проблемні” чи “дефектні”, а завдання соціальних працівників полягає у пошуку труднощів, що виникають у стосунках між ними. Якщо стосунки негативно впливають на відчуття клієнтом якості свого життя, то слід спільно із ним зрозуміти природу негативного впливу та усвідомити необхідність опору. Відносини, що мають позитивні наслідки, варто використовувати як капітал соціальної підтримки клієнта, додавши їх до переліку сильних сторін (ресурсів).

У рамках екологічної системної моделі Бронфенбреннера виникла практична модель втручання – *екологічне консультування*, тобто підхід до концептуалізації проблем клієнта, який об'єднує особисті та екологічні фактори, зосереджуючись на їх взаємодії та стосунках між ними (Clancy 1995; Cook, 2015).

Не менш важливою видається й *концепція ніші та ареалу*, згідно із якою кожному індивіду необхідні фізичні та соціальні умови для повноцінного розвитку, реалізації власних здібностей, збагачення ресурсів. Тому соціальні працівники, які працюють за підходом, орієнтованим на сильні сторони, зважають на ресурсність середовища та прагнуть віднайти у ньому організації, громади чи осіб, які здатні бути корисними клієнтам за певних обставин, створивши соціальні мережі із них навколо клієнта (Столярик & Семігіна, 2022b).

Інтервенції у рамках підходу, орієнтованого на сильні сторони, подекуди спрямовані на формування *резильєнтності* або стійкості (Bu & Duan, 2021; Liu et al., 2021), насамперед, стійкості до впливів зовнішнього середовища.

Наразі, коли йдеться про ініційовані людиною зміни в житті, то слід розуміти, що адаптація до нових умов та протистояння життєвим випробуванням

і тиску оточення можлива шляхом мобілізації доступних зовнішніх та внутрішніх ресурсів. Для стійкості, на думку Майкла Раттера (Rutter, 2006), важливе поєднання двох чинників: 1) *розвинені навички саморегуляції* (планування, самоменеджмент, самоконтроль, саморефлексія, відчуття впевненості у власній спроможності); 2) *підтримувальні соціальні стосунки та наявні соціальні мережі*. Відтак положення теорії резилієнсу використовуються підходом, орієнтованим на сильні сторони, як, з одного боку, спосіб підтримки клієнта на індивідуальному рівні, підвищення його адаптації до життєвих обставин шляхом розвитку навичок саморегуляції, піднесення віри у власну спроможність, культивування оптимістичних прогнозів, а з іншого – як засіб пошуку ресурсів у соціальних системах.

Формування резильєнтності спирається з одного боку, на *модель життєвих навичок* чи «життєву модель» (Germain, & Gitterman, 1980), яка розглядає клієнтів крізь лінзи адаптивної соціалізації під впливом різних аспектів навколишнього середовища. Життєва модель пропонує розглядати причини стресу як наслідки дисбалансу у стосунках індивіда та середовища через об'єктивні чи суб'єктивні чинники. З-поміж таких можуть бути: реструктуризація життєвого простору (перестановки у структурі соціальних систем), зміна діяльності чи соціальної ролі/статусу, тиск середовища, що породжує нерівність та доступність ресурсів, деструктивні взаємостосунки тощо. За умови використання цієї моделі, соціальна робота зосереджується на наснаженні та розвитку адаптивних навичок клієнтів, що впливатимуть на їхню взаємодію та стосунки з оточуючим середовищем.

З іншого боку, резильєнтність вивчається з точки зору *перспективи екосистем* Керол Меєр (Meyer, 2015), яка допомагає соціальним працівникам зосередитися на пошуку моделей, які визначають особливості поведінки індивіда у різних екосистемах.

Отже, концепція «людина в оточенні» віддзеркалює як ключові аспекти еко-системних теорій, так і людиноцентричних практик клінічної соціальної роботи, орієнтованих на розвиток соціальної зрілості та адаптованості конкретного індивіда. Водночас ця концепція може бути застосована на макрорівні – для зміни середовища.

2. Техніки, які спираються на концепцію «людина в оточенні»

Обидві інтервенції, апробовані авторками (Гальчинська & Семигіна, 2017; Столярик & Семигіна, 2022с) були комплексними і структурованими, а перша – ще й інтегрованою з просвітницькою інтервенцією щодо здоров'я. Вони спрямовувалися на формування самоефективності дорослих клієнтів соціальної роботи, посиленні їхньої здатності залучати зовнішні ресурси для подолання власних проблем. Складовою цих психосоціальних інтервенцій було вироблення у клієнтів стійкості до впливів зовнішнього оточення.

Розглянемо низку вправ та специфіку їх застосування.

Мабуть, найпростішою технікою, яка дає змогу відразу, на фізичному рівні, відчутти вплив оточення, можна вважати вправу **«На столі»**. Вона виконується в групі. Тренер має запросити одного з учасників групи побути «волонтером в експерименті» і запропонувати цій людині встати на стіл. Інші учасники мають

стати довкола столу і пробувати тягнути людину донизу (звісно, не надто сильно, аби людина не впала).

Після того, як всі займають свої місця, тренер має спитати про відчуття «волонтера»:

«Ваші враження від вправи? Який досвід ви здобули? Що ви почували, коли вас тягнули донизу? Що вам хотілось зробити в цей момент?»

Далі за вправою має слідувати пояснення впливу середовища на людину, особливо на ту людину, яка вирішила щось змінити в своєму житті. Тренер може надати коротку інформаційну довідку або організувати групову дискусію на цю тему.

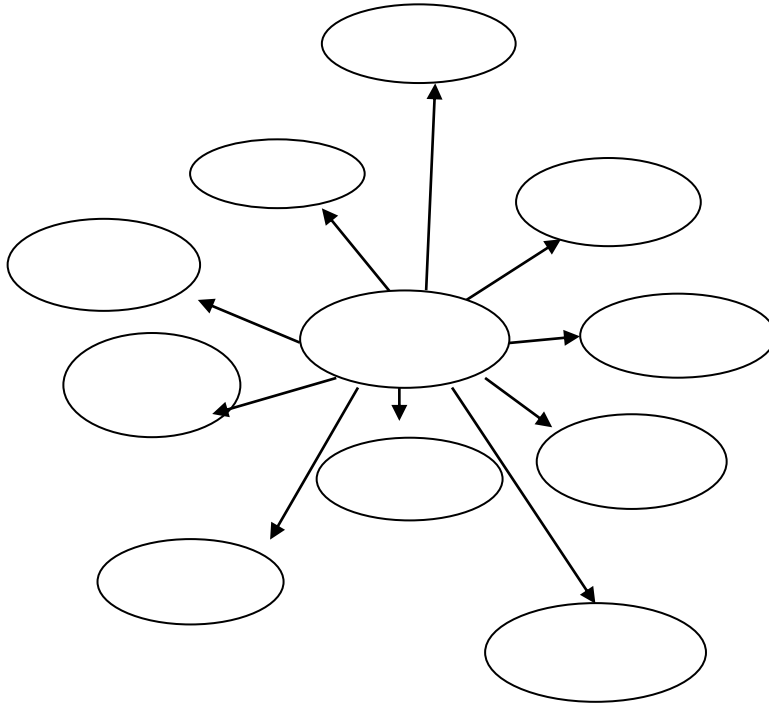
До обмежень цієї вправи можна віднести те, що вона потребує належної просторової організації місця проведення групової роботи; досить доброго фізичного стану учасників; розуміння безпеки тієї людини, яка перебуває на столі. Водночас вправа добре актуалізує відчуття впливу середовища і водночас може слугувати певною фізичною розминкою для учасників групи.

Вправа **«Мої кола особистої підтримки»** виконується після інформаційного блоку «Оточення людини». До такого блоку може увійти інформація про значення оточення для успіху людини і про те, як можна сформувати довкола себе сприятливе середовище. В інтервенції для жінок, які живуть з ВІЛ, використовувалось повідомлення «9 сфер», яке описано у відповідному посібнику (Гальчинська & Семігіна, 2017). Це повідомлення було продовженням попередньої роботи з жінками – використання вхідної анкети із самооцінюванням жінками своїх ресурсів, застосування «Колеса життєвого балансу» тощо.

Вправу «Мої кола особистої підтримки» краще виконувати в групі, оскільки важливою її складовою є групові дискусії. Перед виконанням вправи тренер повинен звернути увагу учасників групи на те, що для підвищення соціальної спроможності кожна людина повинна мати у своєму житті людей, до яких може звернутися у складних життєвих випадках (*«Ми живемо серед людей, і нема нічого поганого в тому, що одна людина може звернутися до іншої по допомогу. Якщо ми маємо таких людей, збільшується відчуття безпеки в житті»*).

Учасники інтервенції повинні отримати індивідуальну схему (мал. 1). Тренер має попросити жінок написати в центральному колі своє ім'я, а в 10 колах, з'єднаних з центральним, записати імена людей зі свого життя, до яких вони можуть звернутися по допомогу чи підтримку. Результати заповнення слід презентувати сусіду/ці (а тренер має звернути увагу, скільки кіл заповнено в кожного з учасників, бо якщо таких кіл менше ніж три, то це сигналізує про потребу робити якісь свідомі кроки для пошуку «ресурсних» людей).

Далі слід запропонувати учасника інтервенції у парі (або під час «мозкового штурму» у міні-групах) визначити, як можна шукати людей, до яких можна звернутися по допомогу чи підтримку. Через 15 хвилин учасники презентують результати обговорення у великій групі. Тренер має зафіксувати основні ідеї на фліп-чарті та прокоментувати (Гальчинська & Семігіна, 2017).

Мал. 1. Приклад карти до вправи «Мої кола особистої підтримки»
Джерело: Гальчинська & Семігіна (2017)

Як домашнє завдання тренер може дати **вправу «Моє коло спілкування»**. Вона передбачає коротке інформаційне повідомлення тренера на надання чіткої інструкції щодо виконання вправи (це може бути роздруківка), яка включає наступне:

1. Оціни свою життєву ситуацію:

- Склади список усіх людей, з якими доводиться спілкуватися.
- Поряд з ім'ям кожної людини постав оцінку її впливу на тебе (+ або –).
- Оціни цей вплив від 1 до 10 (адже є такі знайомі, після спілкування з якими сил уже ні на що не вистачає).

2. Подивись, чого у тебе більше: + чи –.

3. Поміркуй, як збільшити спілкування зі «плюсовими» людьми.

Підбиття підсумків виконання цієї вправи можливе як під час наступної групової зустрічі, так і в ході індивідуальної зустрічі з кейс-менеджером. Опрацьовуючи результати оцінки спілкування людини з її оточенням слід наголосити на наступних кроках людини:

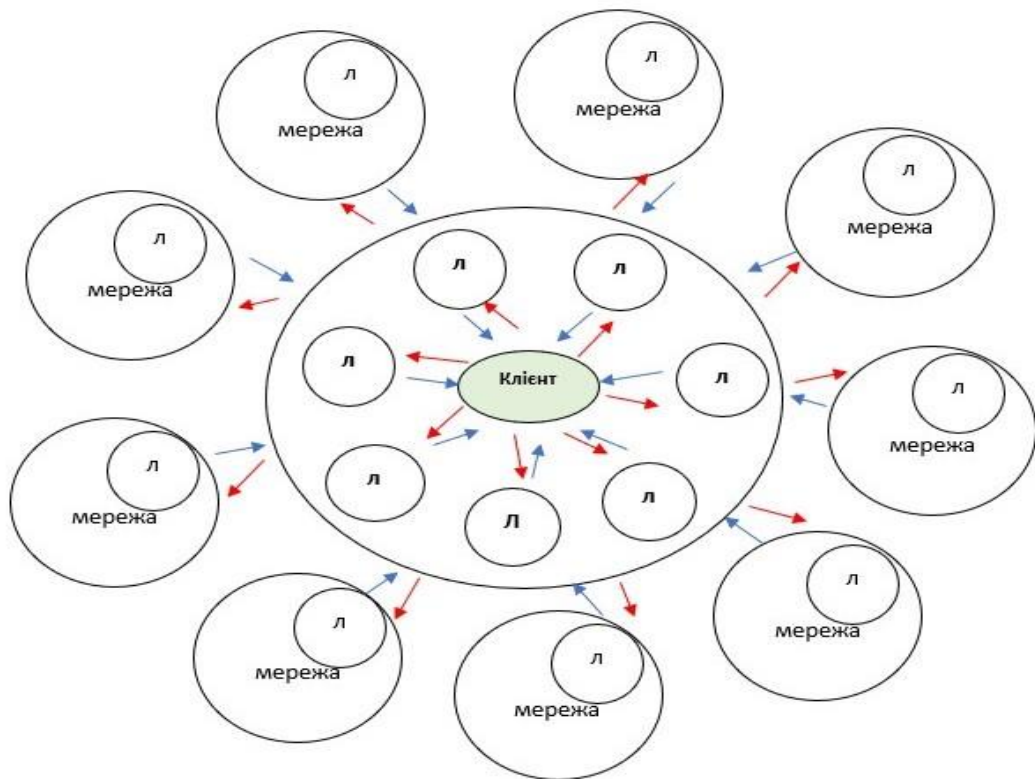
«Інколи запитують: що робити, якщо мінус отримують найближчі люди, ваші рідні. Якщо це ті люди, з якими ви не живете, а тільки бачитеся, то потрібно змінювати таке спілкування, керувати ним: стежити за тим, як ви розмовляєте, брати ініціативу на себе, розповідати про позитивні речі. Якщо мова йде про тих, з ким ви живете, то потрібно насамперед усвідомити негатив цього впливу і так само взяти ініціативу на себе, вести інші розмови, намагатися вивести спілкування

хоча б на нейтральний рівень. Важливо розуміти, що люди інколи не розуміють спустошливості, токсичності свого впливу, вони не бачать, що своїми діями, своїми словами вони руйнують нас. Це треба усвідомити і брати відповідальність на себе, поміркувати про те, що можна змінити» (Гальчинська & Семігіна, 2017).

Цю вправу можна почати виконувати і під час групової зустрічі, але слід врахувати, що учасникам потрібен час, аби подумати над своїм колом спілкування, обміркувати оцінки.

Для клієнтів, які мають відносно високий рівень операційного розвитку, ефективно спрацьовує вправа «*Мережі підтримки*», яка складається з двох етапів. Її бажано проводити у невеликих групах чи індивідуально, у спокійній обстановці.

На першому етапі клієнту пропонується намалювати карту (можна використовувати певні видруковані шаблони, щоб не витратити багато часу), куди слід включити важливих – на думку клієнта – людей, які є значущими для нього, а на другому – мережі підтримки клієнта у середовищі (приклад карти представлено на мал. 2).

Мал. 2. Приклад карти до вправи «Мережі підтримки»

Складено авторками

У центрі схеми, малюнку – клієнт. Людині пропонується намалювати навколо себе систему близьких для осіб, які відіграють важливу роль у житті. Не слід ставити обмеження клієнту щодо тих, кого він відносить у цю систему за певною ознакою, як-от наявність родинного зв'язку тощо. Система повинна бути гнучкою, лабільною та розкривати клієнтську перспективу. Вимог щодо кількості елементів системи не повинно бути. В практиці застосування вправи

наявні як випадки, коли клієнт не спромігся включити жодного елементу до системи, так і кейси, за яких у системі не вміщалися елементи через надмірну кількість.

Тренер має попросити клієнта назвати зазначених осіб. Далі доцільно запропонувати поміркувати над кожною включеною до системи особою та його роллю і значенням у житті клієнта. Можливо використати уточнювальні питання:

«Яку роль виконує дана особа у Вашому житті?» «Поміркуйте, який ресурс Ви отримуєте в стосунках з цією людиною, позначте його синьою лінією (можна просити клієнта написати, який саме це ресурс: час, діяльність, емоції, інструментальна підтримка, фінанси тощо)?»; «Ресурс, що отримується є життєво необхідним? Якщо так, то чому? Якщо ні, то чим його можна компенсувати? «Який ресурс Ви вкладаєте у стосунки з цією людиною, позначте його червоною лінією (просіть зазначити, що саме клієнт вкладає у стосунки)?», «На скільки і якою мірою Ви відчуваєте втрату ресурсу? Як це відображається на Вашому житті? Це відбувається за Вашою згодою, мимовільно чи примусово?»

Якщо ресурс, який віддається чи отримується є не постійним, а періодичним, лінії пропонується малювати пунктиром. Це дозволить відстежити регулярність наявної підтримки та рівень докладання зусиль клієнта, щоб підтримати стосунки. У випадку відсутності ресурсу – лінія не відображається.

«Відстежте, чи є баланс у затрачених та отриманих ресурсах? Якщо є, то завдяки чому, на Вашу думку?»; «Якщо баланс відсутній, то які причини? Які наслідки дисбалансу Ви відчуваєте або можете відчувати згодом? Яким чином дисбаланс впливає на Ваше життя?»

Важливо відстежити, на конкретному прикладі, хто зі сторін вкладає більше енергії та особистісного ресурсу в стосунки. Якщо клієнт є пасивним, то варто проговорити причини, що знижують його прагнення підтримувати відносини – можливо у нього немає потреби чи низька зацікавленість. Якщо наявні стосунки, які, за своєю природою, є ресурсозатратними, то слід проговорити спільно із клієнтом, яка роль цих стосунків у його житті. Можна пропонувати клієнту поміркувати над сильними та слабкими сторонами цих відносин та який вплив вони мають на особистість та життя клієнта. Також доцільно стимулювати клієнта до роздумів стосовно змін, які відбулися б у житті клієнта, якби ці стосунки припинилися та щодо оцінки близьких і віддалених наслідків, якщо стосунки продовжуватимуться у такому ж керунку. Ефективними будуть додаткові запитання на кшталт:

«Чи є у Вас необхідність зберігати ці стосунки? Наскільки Ви спроможні вплинути на ці стосунки? У який спосіб? Якщо так, то що хотілося б змінити у них? З чого, на Вашу думку, варто розпочати? Чого Вам для цього бракує? Якщо ні, то які наслідки це матиме для Вас? Який міг би бути найкращий вихід з цієї ситуації? Наскільки Ви готові піти на жертви, аби досягнути бажаного результату?»

Перший етап – це ревізія та оцінка клієнтом найближчого мікросередовища та міркування над власними потребами. Роль соціального працівника –

стимулювати рефлексію клієнта над розумінням впливу членів мікросистеми на його життя – з однієї сторони, з іншої – робота над усвідомлення власних потреб, залежності від інших. Вправа дозволяє клієнту глянути зі сторони на раціональність стосунків та виявити «аб'юзивні» чи «токсичні» відносини, підтримка яких вимагає затрати великої кількості ресурсу – часу, зусиль, емоцій. Такі стосунки негативно впливають на клієнта, оскільки знецінюються його особисті потреби та бажання.

На другому етапі виконання вправи клієнту пропонується поміркувати та ідентифікувати (зобразити) в середовищі соціальні мережі офіційної та неофіційної підтримки. Не слід використовувати професійну термінологію, а послуговуватися доступною та зрозумілою для клієнта мовою. Наявні випадки, за яких, клієнту, важко ідентифікувати мережі підтримки, тому можна заохочувати його, наводячи приклади. Слід запропонувати дати умовну назву мережам, до прикладу «сусіди», «школа», «соціальна служба», «релігійна/громадська організація», «кар'єра» тощо. Також, як і на першому етапі виконання вправи, не варто обмежувати самостійність клієнта при ідентифікації кількості мереж. Тренеру варто обговорити з клієнтом критерії, за якими він визначав значущі мережі підтримки, що саме було в основі зробленого вибору:

«Яка роль цієї мережі у Вашому житті? Як вона з'явилася у Вашому житті? Як часто Ви взаємодієте з нею (щоденно, щотижнево, раз на місяць)? Які стосунки у Вас наявні з даною мережею? Офіційні чи неофіційні? Чи можете Ви виокремити конкретну особу, яка є важливою у відносинах з мережею (обведіть її колом в середині мережі)? Які мотиви, спонукають Вас взаємодіяти з мережею (горизонтальні чи вертикальні професійні відносини, спільна діяльність чи інтереси, отримання послуг, соціальний статус, приналежність до певної соціальної групи)? Це обов'язкові умови чи взаємодія відбувається на добровільних засадах?»;

«Поміркуйте, який ресурс Ви отримуєте при взаємодії із мережею, позначте його синьою лінією?», «Який ресурс Ви вкладаєте у взаємодію з мережею, позначте його червоною лінією?», «Відстежте, чи є баланс у затрачених та отриманих ресурсах? Якщо є, то завдяки чому, на Вашу думку?» «Якщо баланс відсутній, то які причини?», «Чи змогли б Ви обійтися без підтримки мережі? Як це вплинуло б на якість Вашого життя? Чи можливо замінити підтримку мережі іншим джерелом?».

Важливо зосереджувати увагу на динаміці стосунків клієнта з конкретною мережею. Можна пропонувати уточнювальні питання, що мають на меті з'ясувати причини вагомості структури у житті клієнта, її вплив на його соціально-психологічне самопочуття, потребу та залежність клієнта у її наявності, жертви, на які йде клієнт та які переваги отримує. З одного боку, вправа допомагає клієнту структурувати мережі офіційної та неофіційної підтримки, які за потреби, можна використати в власних цілях. З іншого, клієнт отримує нагоду поміркувати над своєю роллю, місцем у структурі окремих мереж, що дає змогу приймати та виконувати суспільні ролі, займати певний соціальний статус.

ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Експериментальні дослідження (Барська та ін., 2017; Semigina & Tymoshenko, 2016; Stoliaryk & Semigina, 2022) підтверджують позитивні ефекти впровадження тих структурованих інтервенцій, про які йшла мова у цій статті. Однак, у нас немає виокремлених оцінок використання окремих вправ, описаних у цій статті, оскільки вплив інтервенції на зміни в житті її учасників відзначається синергетичністю різних компонентів індивідуальної та групової роботи.

Наразі проведений аналіз літератури та наш власний досвід апробації технік, побудованих на концепції «людина в оточенні», у структурованих інтервенціях із розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи дає підстави визначити, що системно-екологічний підхід дозволяє людині осмислити її залежність від систем середовища, виявити «токсичне оточення» та усвідомити можливість контролю над власним життям та здатності самому приймати рішення щодо бажаних стосунків у його житті.

З нашого досвіду, розпочинаючи роботу з клієнтами щодо пошуку ресурсів середовища, соціальним працівникам слід усвідомлено звертатися до використання у практиці роботи знань системної та екосоціальної, враховувати архітектуру та фон стосунків клієнта як з а) близькою соціальною системою; б) наявними офіційними та неофіційними мережами підтримки у середовищі. Важливо заохочувати клієнтську перспективу, віру в власні сили та можливість, підносити самооцінку, розуміння власної цінності та бажання захищати особисті кордони. Соціальні працівники повинні усвідомлювати одну із цінностей професії, яка визнає право клієнта на залежність та розуміти, що можуть зіткнутися зі стосунками, які за своєю природою, будуть споживацькими у відношенні до клієнта. Тому, на нашу думку і на думку інших дослідників (Chandhok & Anand, 2020; Dybicz, 2015; Weiss-Gal, 2008), слід працювати над зміцненням внутрішніх ресурсів, формуванням об'єктивної оцінки життєвої ситуації та водночас – заохочувати до кроків, що покращать якість життя, посилювати віру у спроможність справитися із викликами без зовнішньої підтримки.

Організуюючи дискусії з групою слід бути чутливим до різних ситуацій клієнтів. Адже як стосунки з мікросистемою, так і взаємодія з окремими мережами офіційної/неофіційної соціальної підтримки можуть мати різновекторний вплив на життя клієнтів, подекуди спричиняти негативні, навіть руйнівні наслідки. Це було очевидно під час впровадження наших структурованих інтервенцій та з огляду на результати, отримані іншими дослідниками (McDonald-Harker, Drolet & Sehgal, 2021; Sanders & Munford, 2009; Zastrow & Kirst-Ashman, 2012). Наприклад, підтримка взаємодії із мережею, яка укріплює професійний чи соціальний статус клієнта (кар'єра), вимагає регулярного вкладу ресурсу (час, особисті кошти, розвиток). Поряд з тим, подекуди вклад ресурсів не заохочується належним чином, відсутній зворотний обмін (низький прибуток, брак заохочення), тому мережа не виконує функцію підтримки. З огляду на це безумовне заохочення розвитку мереж довкола людини може бути помилкою з боку соціальних працівників, натомість важливо, щоб людина навчилася сама оцінювати адекватно вплив свого оточення.

Варто також зауважити, що під час обговорення оточення клієнтів і можливостей розвитку мереж, залучення ресурсів середовища нам неодноразово доводилось долати гендерні стереотипи та самостигматизацію, зумовлених панівною в Україні маскуліною культурою. Схожа ситуація відзначалась і в інших країнах: на думку дослідників (Marsiglia, Kulis. & Lechuga- Peña, 2021) для позитивних змін у житті людині треба навчитися протидіяти стереотипам і упередженням, що цілком відповідає екологічній теорії Бронфенбренера (1992). Нам також співзвучна позиція тих дослідників (De Jesús, Rodríguez & Anaya, 2021), які розглядають екосистемну теорію як корисний інструмент для розв'язання практичних конфліктів і оцінки складних ситуацій клієнтів крізь призму «людина в оточенні», особливо зважаючи на зв'язок травматичного досвіду людини із культурою.

Оскільки описані вправи передбачають високий рівень саморозкриття клієнтів, то спочатку має бути сформована довіра між учасниками інтервенції та соціальними працівниками, тренерами. Відтак ці вправи не доцільно використовувати на початку інтервенції. Їх краще включити в заняття у середині тримісячного курсу. До того, як використовувати вправи з учасниками інтервенції, тренерам слід спробувати їх виконати самостійно. Це дозволяє зрозуміти специфіку їхнього проходження, а також ті труднощі, які можуть виникнути у клієнтів.

Слід наголосити, що техніки, побудовані на концепції «людина в оточенні» використовуються у комплексі з іншими методами, які становлять основу інтервенцій, спрямованих на розвиток сильних сторін клієнтів у соціальній роботі, в тому числі у поєднанні із техніками, що зосереджені на посилення внутрішнього ресурсного потенціалу та підвищення віри клієнтів у власну спроможність (Столярик & Семигіна, 2022с; Saleebey, 2012).

ВИСНОВКИ

Концепція «людина в оточенні» дає змогу розглядати людину в центрі різних систем: особистісної, сімейної, громади тощо. Для практичної соціальної роботи вона важлива тим, що врахування її основних ідей під час безпосередньої роботи з клієнтами дає змогу: виявити «токсичне» оточення, усвідомити шкідливість тиску та негативного впливу, особливо в ситуації, коли є намір змінити певну життєву ситуацію, сприяє піднесенню самооцінки та формуванню соціальної зрілості, посилює стресостійкість.

Застосування технік, що спираються на концепцію «людина в оточенні», як-от вправи «На столі», «Мої кола підтримки», «Мої кола спілкування», «Мережі підтримки», у структурованих інтервенціях, спрямованих на розвиток сильних сторін клієнтів соціальної роботи, спрямовується на насаження стійкості клієнтів та формування самоефективності у залученні позитивних ресурсів середовища для розв'язання власних проблем. Ці техніки становлять інтегральну частину структурованих інтервенцій, що спираються на принцип синергії.

Подальшого вивчення потребує визначення критеріїв впливу середовища, насамперед близького оточення людини, мікросередовища, на оцінку людиною своєї спроможності змінювати свою життєву ситуацію на краще.

ЛІТЕРАТУРА

Барська, Ю., Бойко, А., Йорік, Р. та ін. (2017). *Оцінка перспективного інтегрованого втручання серед людей, які живуть з ВІЛ. Звіт про результати дослідження*. Київ: RESPOND.

Гальчинська, О. & Семигіна, Т. (2017). *Втручання з розвитку економічної самостійності «Майстерня можливостей»*. Київ: Поліграф-плюс.

Кабаченко, Н. В. & Семигіна, Т. В. (2004). Особливості застосування екологічного підходу в практиці соціальної роботи. *Наукові записки НаУКМА: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 33, 73-78.

Семигіна, Т. & Столярик, О. (2022). Використання технік майндфулнес у соціальній роботі: рефлексія досвіду. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 67–75. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.9>

Столярик, О. & Семигіна, Т. (2022a). Орієнтація на оптимізм та щастя: психологічні основи розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2, 143-157. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267333](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267333)

Столярик, О. & Семигіна, Т. (2022b). Підхід, орієнтований на сильні сторони: огляд основних принципів. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 59–67. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.4.8> <https://bit.ly/3UJjbgN>

Столярик, О. & Семигіна, Т. (2022c). *Соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом: інтервенція з розвитку сильних сторін*. Tallinn: Teadmus.

Akesson, B., Burns, V. & Hordyk, S. R. (2017). The place of place in social work: Rethinking the person-in-environment model in social work education and practice. *Journal of Social Work Education*, 53(3), 372–383.

Bellinger, A. & Ford, D. (2022). *The Strengths Approach in Practice: How It Changes Lives*. Bristol, Policy Press.

Bronfenbrenner, U. (1992). Ecological systems theory. In: R. Vasta (ed.). *Six theories of child development: Revised formulations and current issues* (pp. 187–249). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Bu, H. & Duan, W. (2021). Strength-Based Flourishing Intervention to Promote Resilience in Individuals With Physical Disabilities in Disadvantaged Communities: A Randomized Controlled Trial. *Research on Social Work Practice*, 31(1), 53–64. <https://doi.org/10.1177/1049731520959445>

Chandhok, G. & Anand, M. (2020). Practising Strength-Based Approach with Women Survivors of Domestic Violence. In: Anand, M. (eds). *Gender and Mental Health*. Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-5393-6_16

Clancy, J. (1995). Ecological school social work: The reality and the vision. *Children & Schools*, 17(1), 40-47.

Cook, E. P. (2015). *Understanding people in context: The ecological perspective in counseling*. Alexandria, VA: John Wiley & Sons.

Darling, N. (2007). Ecological systems theory: The person in the center of the circles. *Research in human development*, 4(3-4), 203-217.

De Jesús, M.P., Rodríguez, E. & Anaya, G. (2021). Systems Theory: The Case of Esperanza. In: Dealey, R.P. & Evans, M.R. (eds). *Discovering Theory in Clinical Practice*. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-57310-2_12

Department of Health and Social Care (2019). *Strengths-based approach: Practice Framework and Practice Handbook*. <https://www.gov.uk/government/publications/strengths-based-social-work-practice-framework-and-handbook>

Drisko, J. W. & Grady, M. D. (2019). *Evidence-Based Practice in Clinical Social Work*. Cham: Springer.

- Dybiczyński, P. (2015) From Person-in-Environment to Strengths: The Promise of Postmodern Practice. *Journal of Social Work Education*, 51(2), 237-249. <https://doi.org/10.1080/10437797.2015.1012923>
- Fransham, L. & Blood, I. (2018). *Supporting older people using attachment-informed and strengths-based approaches*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Germain, C. B. & Gitterman, A. (1980). *The life model of social work practice*. New York, NY: Columbia University Press.
- Hare, I. (2004). Defining social work for the 21st century. The International Federation of Social Workers' revised definition of social work. *International Social Work*, 47, 407-424.
- Healy, K. (2022). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice*. Sydney: Bloomsbury Publishing.
- Houle, J. et al. (2018) Public housing tenants' perspective on residential environment and positive well-being: An empowerment-based Photovoice study and its implications for social work. *Journal of Social Work*, 18(6), 703-731.
- Kemp, S. P. (2009). Place matters: Toward a rejuvenated theory of environment for direct social work practice. In: W. Borden (ed.). *Reshaping theory in contemporary social work: Toward a critical pluralism in clinical practice* (pp. 134-165). New York: Columbia University Press.
- Liu, X. et al. (2021). A Strength-Based Online Community Intervention (SOI) for promoting resilience among adults in Hubei province, China, during COVID-19 lockdown. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 31(4), 253-270. <https://doi.org/10.1080/02185385.2021.1923560>
- Marsiglia, F. F., Kulis, S. S. & Lechuga-Peña, S. (2021). *Diversity, oppression, and change: Culturally grounded social work* (3rd ed.). New York: Oxford University Press.
- McDonald-Harker, C., Drolet, J. & Sehgal, A. (2021). A Strength-based Approach to Exploring Factors that Contribute to Resilience Among Children and Youth Impacted by Disaster. *The British Journal of Social Work*, 51(5), 1897-1916. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab109>
- Meyer, C. H. (2015). The eco-systems perspective. In: Dorfman, R. A. (ed.). *Paradigms of clinical social work* (pp. 303-322). New York: Routledge.
- Probst, B. (2013) Living with and living within: Visions of 'environment' in contemporary social work. *Qualitative Social Work*, 12(5), 689-704.
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1-12.
- Saleebey, D. (2012). *The strengths perspective in social work practice* (6th ed.). Upper Saddle River: Pearson Education Inc.
- Sanders, J. & Munford, R. (2009). *Working with Families: Strengths-based approaches*. Wellington: Dunmore Publishing.
- Semigina, T. & Tymoshenko, N. (2016). «I feel alive!»: developing an empowering intervention for HIV-positive women in Ukraine. *Social Dialogue*, 14, 28-31.
- Siporin, M. (1980). Ecological systems theory in social work. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 7, 507-532.
- Stoliaryk, O. & Semigina, T. (2022). "Does Change Last?": Evaluating the Strengths-Based Intervention for Families Raising Children with Autism. *The New Educational Review*, 69, 209-220.
- Van Wormer, K. (2010). *Human behavior in the social environment, micro level: Individuals and families* (2nd ed.). New York, NY: Oxford University Press.
- Weiss-Gal, I. (2008). The Person-in-Environment Approach: Professional Ideology and Practice of Social Workers in Israel. *Social Work*, 53(1), 65-75.
- Woods, M. E. & Hollis, F. (1990). *Casework a psychosocial therapy* (4th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Zastrow, C. & Kirst-Ashman, K. (2012). *Understanding human behavior and the social environment* (9th ed.). Belmont: Brooks/Cole, Cengage Learning.

**CIRCLES OF HELL OR CIRCLES OF SUPPORT?
(USING THE «PERSON-IN-ENVIRONMENT»
CONCEPT IN SOCIAL WORK PRACTICE)**

Tetyana SEMIGINA, National Qualifications Agency, Member of the Agency, Dr. in Political Science, Professor, Kiev, Ukraine; semigina.tv@gmail.com

Olha STOLIARYK, Ivan Franko National University of Lviv, Assistant Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, PhD in Social Work, Lviv, Ukraine; olha.stoliaryk@lnu.edu.ua

Abstract. *Modern trends in the development of client-centered approaches in social work, which rely on the client's internal resources and his strengths, although they consider a person as an expert in his own life situation and one who is able to cope with life challenges, emphasize the influence of the environment in which the client is.*

This paper is based on the theoretical analysis of the "person-in-environment" concept and reflection of the experience of using tools based on this concept in the authors' structured interventions focused on the clients' strengths development.

The analysis of the academic literature confirmed that the "person-in-environment", developed in the 1980s, remains a popular concept of eco-system social work. It suggests considering the client's experience and life situation through the lenses of dependence on the external environment. An individual's environment affects how a person evaluates the surrounding reality and the processes occurring in their life, way of thinking, and behavior patterns in response to difficulties. From the viewpoint of this concept, the social work objective is to understand the needs and problems of clients through the study of environmental influences, finding and assessing the resourcefulness of social systems that affect the clients' well-being, and working to strengthen them.

The "person-in-environment" concept is used to obtain a holistic view of the impact of the environment on clients, it can be applied as a basis for practical interventions, focused on the use of strengths, which allows you to resist social pressure, to defend own interests and needs, and will strengthen faith in own ability. The experience of piloting of techniques based on the "person-in-environment" concept gives reason to say that they help clients to understand their dependence on environmental systems, to identify a "toxic environment", to realize the possibility of control over their own lives, to strengthen faith in their own strength and ability to make decisions about desired relationships in a person's life.

Key words: *person-in-environment; eco-system social work; human environment; microenvironment; support network; environmental resources.*

REFERENCES

Barska, Y., Boyko, A., Yorik, R. et al. (2017). *Otsinka perspektyvnoho intehrovanoho vtruchannya sered lyudey, yaki zhyvut'z VIL* [Assessment of promising integrated intervention among people living with HIV]. Kyiv: RESPOND. (in Ukrainian).

Galchynska, O. & Semigina, T. (2017). *Vtruchannya z rozvytku ekonomichnoyi samostiynosti «Maysternya mozhlyvostey»* [Intervention on the development of economic independence "Studio of opportunities"]. Kyiv: Polygraph-plus. (in Ukrainian).

Kabachenko, N. V. & Semigina, T. V. (2004). [Peculiarities of applying the ecological approach in the practice of social work]. (in Ukrainian).

Semigina, T. & Stoliaryk, O. (2022). Vykorystannya tekhnik mayndfulness u sotsial'niy roboti: refleksiya dosvidu [Using mindfulness techniques in social work: reflection of experience]. *Vvichlyvist' Humanitas*, 5, 67–75. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.9> (in Ukrainian).

Stoliaryk, O. & Semigina, T. (2022a). Oriyentatsiya na optymizm ta shchastya: psykholohichni osnovy rozvytku syl'nykh storin kliyentiv sotsial'noyi roboty [Optimism and happiness orientation: psychological foundations of the development of strengths of social work clients]. *Sotsial'na robota ta sotsial'na osvita*, 2, 143-157. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267333](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267333) (in Ukrainian).

Stoliaryk, O. & Semigina, T. (2022b). Pidkhid, oriyentovany na syl'ni storony: ohlyad osnovnykh pryntsypiv [The Strengths-Based Approach: A Review of Basic Principles]. *Vvichlyvist' Humanitas*, 4, 59–67. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.4.8> (in Ukrainian).

Stoliaryk, O. & Semigina, T. (2022c). Sotsial'na robota iz sim'yamy, yaki vykhovuyut' ditey z autyzmom: intervensiya z rozvytku syl'nykh storin [Social work with families raising children with autism: A strengths-based intervention]. Tallinn: Teadmus. (in Ukrainian).

Akesson, B., Burns, V. & Hordyk, S. R. (2017). The place of place in social work: Rethinking the person-in-environment model in social work education and practice. *Journal of Social Work Education*, 53(3), 372–383.

Bellinger, A. & Ford, D. (2022). *The Strengths Approach in Practice: How It Changes Lives*. Bristol, Policy Press.

Bronfenbrenner, U. (1992). Ecological systems theory. In: R. Vasta (ed.). *Six theories of child development: Revised formulations and current issues* (pp. 187–249). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Bu, H. & Duan, W. (2021). Strength-Based Flourishing Intervention to Promote Resilience in Individuals With Physical Disabilities in Disadvantaged Communities: A Randomized Controlled Trial. *Research on Social Work Practice*, 31(1), 53–64. <https://doi.org/10.1177/1049731520959445>

Chandhok, G. & Anand, M. (2020). Practising Strength-Based Approach with Women Survivors of Domestic Violence. In: Anand, M. (eds). *Gender and Mental Health*. Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-5393-6_16

Clancy, J. (1995). Ecological school social work: The reality and the vision. *Children & Schools*, 17(1), 40-47.

Cook, E. P. (2015). *Understanding people in context: The ecological perspective in counseling*. Alexandria, VA: John Wiley & Sons.

Darling, N. (2007). Ecological systems theory: The person in the center of the circles. *Research in human development*, 4(3-4), 203-217.

De Jesús, M.P., Rodríguez, E. & Anaya, G. (2021). Systems Theory: The Case of Esperanza. In: Dealey, R.P. & Evans, M.R. (eds). *Discovering Theory in Clinical Practice*. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-57310-2_12

Department of Health and Social Care (2019). Strengths-based approach: Practice Framework and Practice Handbook. <https://www.gov.uk/government/publications/strengths-based-social-work-practice-framework-and-handbook>

Drisko, J. & Grady, M. (2019). *Evidence-Based Practice in Clinical Social Work*. Cham: Springer.

Dybcz, P. (2015) From Person-in-Environment to Strengths: The Promise of Postmodern Practice. *Journal of Social Work Education*, 51(2), 237-249. <https://doi.org/10.1080/10437797.2015.1012923>

Fransham, L. & Blood, I. (2018). *Supporting older people using attachment-informed and strengths-based approaches*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Germain, C. B. & Gitterman, A. (1980). *The life model of social work practice*. New York, NY: Columbia University Press.

Hare, I. (2004). Defining social work for the 21st century. The International Federation of Social Workers' revised definition of social work. *International Social Work*, 47, 407-424.

Healy, K. (2022). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice*. Sydney: Bloomsbury Publishing.

Houle, J. et al. (2018) Public housing tenants' perspective on residential environment and positive well-being: An empowerment-based *Photovoice* study and its implications for social work. *Journal of Social Work*, 18(6), 703-731.

Kemp, S. P. (2009). Place matters: Toward a rejuvenated theory of environment for direct social work practice. In: W. Borden (ed.). *Reshaping theory in contemporary social work: Toward a critical pluralism in clinical practice* (pp. 134–165). New York: Columbia University Press.

Liu, X. et al. (2021). A Strength-Based Online Community Intervention (SOCl) for promoting resilience among adults in Hubei province, China, during COVID-19 lockdown. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 31(4), 253-270. <https://doi.org/10.1080/02185385.2021.1923560>

Marsiglia, F. F., Kulis, S. S. & Lechuga- Peña, S. (2021). *Diversity, oppression, and change: Culturally grounded social work* (3d ed.). New York: Oxford University Press.

McDonald-Harker, C., Drolet, J. & Sehgal, A. (2021). A Strength-based Approach to Exploring Factors that Contribute to Resilience Among Children and Youth Impacted by Disaster. *The British Journal of Social Work*, 51(5), 1897–1916. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab109>

Meyer, C. H. (2015). The eco-systems perspective. In: Dorfman, R. A. (ed.). *Paradigms of clinical social work* (pp. 303-322). New York: Routledge.

Probst, B. (2013) Living with and living within: Visions of 'environment' in contemporary social work. *Qualitative Social Work*, 12(5), 689-704.

Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1-12.

Saleebey, D. (2012). *The strengths perspective in social work practice* (6th ed.). Upper Saddle River: Pearson Education Inc.

Sanders, J. & Munford, R. (2009). *Working with Families: Strengths-based approaches*. Wellington: Dunmore Publishing.

Semigina, T. & Tymoshenko, N. (2016). «I feel alive!»: developing an empowering intervention for HIV-positive women in Ukraine. *Social Dialogue*, 14, 28-31.

Siporin, M. (1980). Ecological systems theory in social work. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 7, 507–532.

Stoliaryk, O. & Semigina, T. (2022). “Does Change Last?”: Evaluating the Strengths-Based Intervention for Families Raising Children with Autism. *The New Educational Review*, 69, 209-220.

Van Wormer, K. (2010). *Human behavior in the social environment, micro level: Individuals and families* (2nd ed.). New York, NY: Oxford University Press.

Weiss-Gal, I. (2008). The Person-in-Environment Approach: Professional Ideology and Practice of Social Workers in Israel. *Social Work*, 53(1), 65-75.

Woods, M. & Hollis, F. (1990). *Casework a psychosocial therapy* (4th ed.). New York: McGraw-Hill.

Zastrow, C. & Kirst-Ashman, K. (2012). *Understanding human behavior and the social environment* (9th ed.). Belmont: Brooks/Cole, Cengage Learning.

Article history:

Received: March 19, 2023

1st Revision: April 09, 2023

Accepted: May 30, 2023